

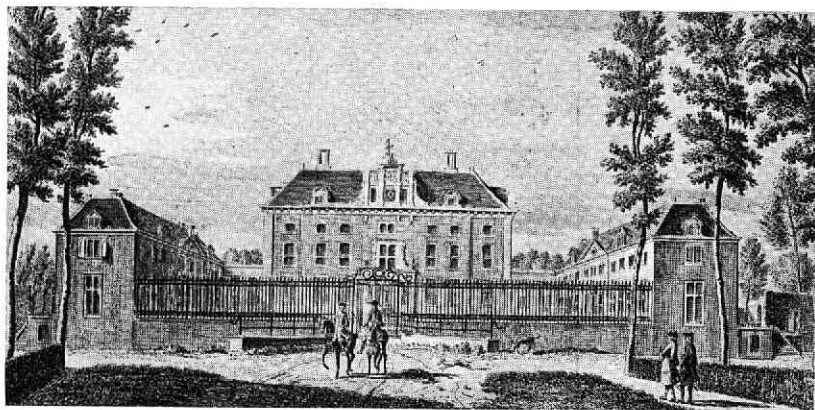
Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1971 April

<https://hdl.handle.net/1874/9636>

1971

2

1-2

Van de Poll-
Stichting
Zeist

B u l l e t i n

van de Van de Poll-stichting

(Stichting ter bevordering en verbreiding
van de kennis omtrent de geschiedenis van
Zeist).

Jaargang I, april 1971, nummer 2.

Redactieadres:

Het Slot, Zinzendorflaan 1, Zeist.

Dagelijks bestuur der stichting:

Mr. dr. A. A. H. Stolk, Dribergseweg 1, Zeist,
voorzitter.

Prof. dr. J. Ph. de Monté verLoren, Krullelaan 28,
Zeist, vice-voorzitter.

Mr. dr. H. Emmer, Graaf Janlaan 83, Zeist,
secretaris.

Mr. H. L. L. van Hoogenhuyze, Platolaan 24, Zeist,
penningmeester.

L. Visser, Lommerlust 17, Zeist, wnd.
secretaris-penningmeester.

Archief. (Het Slot, Zinzendorflaan 1, Zeist).

Het archief der stichting is geopend op
dinsdag, woensdag en vrijdag van 10.00 - 12.00 uur
v. m. en van 2.00 - 4.00 n. m.

Archivaris: W. Grapendaal, Jan van Arkelstraat 13,
Vianen, tel. 03473-1811.

Conservator: Dr. K. W. Galis, Boslaan 7, Zeist,
tel. 03404-15565.

L. S.

Zo ligt dan voor u het tweede Bulletin van de Van de Poll-stichting; hopelijk voor elk wat wils bevattend. Prettige lektuur!

Lezing.

Begonnen moge worden met een kort verslag van de lezing - toegelicht met fraaie dia's - welke dr. J. G. N. Renaud op 5 februari j. l. in het Slot hield over "de Utrechtse bisschoppen als kastelenbouwers in de latere Middeleeuwen".

Helaas is in ons land, vergeleken althans met naburige landen, weinig bekend over de architectonische bedrijvigheid van de bisschoppen; de bouwgeschiedenis moet vnl. worden vastgesteld aan de hand van graafwerk-vondsten en onderzoek van gebouwen. Nadat ca. 1000 de keizer van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie, Otto I, de hoge geestelijkheid bevoegdheid had gegeven wereldlijke macht te gebruiken om zo nodig hun territoir te beschermen, ving het kastelen-bouwen - d. w. z. het maken van grensversterkingen - aan; in het Sticht vooral gericht tegen de "Drang nach Osten" van de Hollandse graven. Zo bouwde bisschop Willem (1057-1076) rond 1070 een sterkte bij IJsselmonde, welke echter een kort bestaan was beschoren. Bisschop Hartbert (1139-1150) liet te Koevorden een kasteel bouwen, maar de "kastelein" van dit slot gedroeg zich zo zelfstandig, dat pas in 1228 de bisschop van Utrecht het weer in zijn macht kreeg en er een nieuwe "zetbaas" kon stationeren. In 1228 was tevens een versterking gebouwd te Hardenberg. De bekendste kastelen-bouwer is evenwel bisschop Godfried van Rhenen (1156-1178), die o. m. ca. 1170 het kasteel Ter Horst bij Rhenen (zijn familie-slot) liet herbouwen, evenals dat te Montfoort en te Vollenhove. Het kasteel van Woerden, vroeger ook aan bisschoppelijke activiteit toegeschreven, dateert echter van ca. 1470; al waren er misschien reeds eeuwen daarvoor restanten van een romeinse sterkte aanwezig.

Ook in Doorn - al in de 9e eeuw bezit van de Kerk van St. Maarten - was een versterkt huis, waar de domproost woonde (bijv. in 1322 Floris van Jutfaes).

In 1260 werd door bisschop Hendrik van Vianden nog het kasteel Vreeland te Vreeland gebouwd, maar nadien zijn geen werkelijk echte fortificaties meer verrezen - èn omdat de sloten nogal overlast bezorgden aan de omwonende dorpelingen, èn mede door de gewijzigde militaire techniek - al verbouwden de Stichtse bisschoppen bijv. nog kastelen als Duurstede, Ter Eem, Stoutenburg, e. a. Het werden meer fraaie, redelijk comfortabele, huizingen, statussymbolen.

Zij, die deze lezing niet bijwoonden, hebben een leerzame en prettige avond gemist.

Verkiezingen nu; verkiezingen toen.

Over de verkiezingen nu behoef ik u waarschijnlijk niets te vertellen; de "voorlichtingsmedia" - zoals dat zo fraai heet - hebben hun best gedaan. Ter vergelijking iets over de Tweede Kamer-verkiezingen van 1871 en 1901, ontleend aan de "Weekbode voor Zeist, Dierbergen en Omstreken" uit die jaren. Op 13 juni 1871 had in het hoofdkiesdistrict Utrecht (waaronder Zeist ressorteerde) de verkiezing plaats. Er werden 1269 stemmen uitgebracht, waarvan 15 van onwaarde. Hiervan kreeg mr. W. R. Boer 563, mr. N. P. J. Kien 337, graaf Van Zuylen van Nijevelt 308, dr. A. Kuyper 14 stemmen, terwijl andere heren nog 5, 4, enz. stemmen werd toegewezen. Daar de volstreckte stem-meerderheid 628 was, moest herstemming plaatsvinden tussen beide eerstgenoemde heren. Op 27 juni d. a. v. telde men 1389 geldige stemmen, waarvan de aftredende mr. Kien er 818 en mr. Boer er 571 kreeg. De heer Kien was derhalve herkozen. Toenmaals gold - zo u weten zult - het districtenstelsel en nog niet het algemeen doch het census-kiesrecht (Kieswet Thorbecke van 1850), wat in 1887 werd gewijzigd in de eis, dat de kiezer moest voldoen aan bepaalde tekenen van welstand en geschiktheid. -In 1901 behoorde Zeist tot het kiesdistrict Amersfoort; daar waren candidaat gesteld jhr. mr. T. A. J. van Asch van Wijck, J. Oudegeest, jhr. C. Röell, dr. A. J. A. Thomas en W. Wijk. In de kranten werd - toen al - geadverteerd voor de diverse candidaten, o. a. door de Kiesvereniging Zeist; ook werden reeds politieke vergaderingen belegd, vnl. in de Nieuwe

Societeit aan de Donkere Laan (Slotlaan). In ons land namen toen 10 partijen deel aan de strijd. Op 14 juni werd gestemd, met als resultaat, dat werd gekozen jhr. Van Asch van Wijck (a. r.) met 2632 stemmen, terwijl J. Oudegeest (s. d.) 431, jhr. Röell (c. h.) 838, dr. Thomas (lib.) 412 en hr. Wijk (lib.) 80 stemmen kregen. Op het gemeentehuis alhier stemden 620 van de 993 kiesgerechtigden en kregen voornoemde candidaten resp. 292, 112, 51, 134 en 1 stemmen, terwijl er 30 van onwaarde waren. Al was in die jaren de parlementaire gang van zaken nog verre van democratisch, thans zal menigeen wel eens met Vondel verzuchten:
"Wie stopt het Volck den mont? Men kan geen zaek be-
leggen

"Zoo wijsselijck, hetzij oock waer, wanneer, en hoe,
"Of iedereen bediltze en zeit er 't zijne toe"

K. W. G.

Wat zullen we eten?

De vraag; wat zullen we eten? is de eeuwen door een belangrijke geweest. Bij de Batavieren zorgden de vrouwen voor het gerstebrood, de drank, enz.; pas in de Middeleeuwen werd de voeding gevarieerder en beter. Door mej. C. Hille te Zeist werd aan onze Stichting een receptenboek, afkomstig van mevr. C. Blaauw-Koopmans, geschonken; de notities zijn begonnen op 7 april 1851. Vooral voor de lezeressen is het wellicht interessant, van enige recepten kennis te nemen. Al-
lereerst het recept van de - zeer geprezen -
Schildpad-soep:

"Neem een kalfskop, of een Ned. lbs (= pond) poelet van de dunne borst aan een stuk, gaar gekookt zijnde snijd men het aan dobbelsteenen. Neemt dan wat tarwe-meel met boter bruin gebraden en wat gerinste wijen. Doet dit met de stukjes vleesch in de bouillon met 2 à 3 lepels soya, wat Cayenne peper, wat kalfs- of ossen-
gen (?) naar verkiezing en laat dit tezamen een half uur goed door elkander koken en goed roeren opdat het niet aanzette. En als men opdoet, dan eenige doyers van eijeren in de vetrine met een lepel citroensap en een glas Madera".

Over het recept Spaanse hutspot is het volgende bekend: "Door een weesjongen, na het ontzet der Stad Leijden, in de verlaten Lammerschans onder Zoeterwoude, in het jaar 1574, den 3en October, gevonden; (genomen) uit een "Secreet of Kooockboek" van dien tijd, bij een inwoner der Stad Leijden berustende.-Neempt schape- en kalfsvleesch, wascht het schoon, hackt het fijn en doet daer groen kruyt of pinksternakelen of gestoofde pruymen en de sap van limoenen oft oraengen oft citroenen toe, oft een pint sterken claren azijn, mengt 't samen ende steltse op 'n vier en laet 't siederem, doet er sucer toe en ghij sult eenen schonen hutspot bereijden."

En dan het recept Spoedig en Lekker:

"Neem 5 kopjes tarwemeel, 5 kopjes water en 5 eieren die eerst goed geklopt moeten worden, en 3 kopjes gesmolten boter en wat fijn zout, roert dit alles doorelkander, dan in vormpjes gedaan en gebakken."

Het recept Saus bij koud vleesch of gebakken paling werd omstreeks 1850 ook veel toegepast.

"Een goede handvol kervel, een dito dragon, pimpernel dito, niet gewasschen maar goed schoongemaakt, een handvol schoongemaaktechallotten, één balletje knuflooch, dit alles moet zoo fijn als gehakt worden, dan vier harde eieren, de doyers alleen namelijk en die nog wel gekookt, ook zoo fijn als mogelijk gehakt; 3 raauwe doyers van eieren, 3 goede lepels essence of anschovis, oftewel soya; 1 lepel mostaard, een halve lepel fijn zout, ook nog een halven lepel witte peper, dit alles te samen door elkander geroerd; alsdan een halve flesch beste salade-olij er over en dan komt het vooral op goed roeren opan en dan pour la bonne bouche op 't laatst een theekopje allervoortreffelijkste wijnazijn."

W. G.

Opwekking I.

Indien uw postadres (bijv. op de envelop van dit Bulletin) niet overeenkomt met uw werkelijke adres, gelieve dan het juiste adres op te geven aan de secretaris of wnd. secretaris (hun namen en adressen staan op pag. 2).

Opwekking II.

De penningmeester verzoekt u, de contributie of donatie 1971 - indien dit nog niet geschiedde - over te maken naar de rekening van de Van de Poll-stichting bij de Algemene Bank Nederland alhier, gironummer van de bank: 30549.

Opwekking III.

De Van de Poll-stichting is bezig, wat meer bekendheid te geven aan haar bestaan - welhaast 20 jaren - en heeft daartoe bijv. in het Slot-kelder-restaurant een 14-tal oude foto's van omstreeks 1900 laten ophangen en een aantal gravures afgegeven ten kantore van de voorlichtingsambtenaar der gemeente aan de Dorpsstraat, ter eventuele expositie. Na enige propaganda traden in vier maanden tijds 25 nieuwe leden toe tot de Stichting. Binnen afzienbare tijd zal huis aan huis een folder worden verspreid, welke de aard en het reilen en zeilen van onze Stichting zal toelichten. Nu einde vorig jaar een 3-tal grote en 4 kleine vitrines zijn ontvangen, is de reeds in het eerste Bulletin aangekondigde permanente tentoonstelling in het Slot vrijwel gereed; het wachten is op de, in restauratie zijnde, maquette van het centrum van Zeist, doch het mooie zilverwerk van de Van de Poll-Wolters-Quina-stichting is al te bezichtigen, evenals een aantal oude acten, gravures en schilderijen. Daar op dinsdag, woensdag en vrijdag de bibliotheek, etc. van de Stichting toegankelijk is voor bezoekers, kan iedereen met belangstelling voor de Zeister historie dan zijn/haar hart ophalen. De ansichtkaarten-collectie (ca. 1500 stuks) is weer op orde gebracht; ook de bibliotheek (ca. 330 nummers, maar sommige nummers tellen 22 of 75, enz, delen) is gereed, evenals de bijbehorende catalogus. Aan de verzameling kaarten, foto's en voorwerpen wordt nog gewerkt; tevens wordt van alle duplicaat-boeken, -kaarten, enz. een "schaduw-collectie" aangelegd, welke buiten het Slot zal worden bewaard. Het in januari j.l. verschenen, eerste, Bulletin en de hiervoor al vermelde lezing van dr. Renaud waren aanleiding voor de plaatselijke pers om de aandacht weer eens op onze Stichting te vestigen. - Daarom, waarde lezer(es), help een

handje mee door onder uw familie of kennissen wat propaganda te voeren en leden te winnen; onze Stichting telt er momenteel zo'n 260, wat voor een gemeente als Zeist - met ca. 56.000 inwoners - beslist te weinig is.

Nogmaals: Lutgers' Gezigten in de Omstreken van Utrecht.

Naar aanleiding van het vermelde in het vorige Bulletin over de heruitgave van bovenaangeduid plaatwerk, mogen enkele critische opmerkingen volgen.

In de 19e en eerste helft 20e eeuw werd aan vele villa's en buitenplaatsen in Nederland de naam "Schoonoord" gegeven (met de klemtoon op de tweede lettergreep). Zoo ook in Zeist en in Doorn. Juist omdat de naam Schoonoord overal voorkwam kan men moeilijk spreken van een tweeling. Bovendien waren het (Schoonoord te Zeist bestaat niet meer) twee totaal verschillende huizen.

In bedoelde heruitgave zijn de beide afbeeldingen verwisseld; de litho van Schoonoord te Doorn is opgenomen bij Zeist, terwijl die van de gelijknamige buitenplaats te Zeist in het boek te vinden is bij Doorn. Schoonoord te Zeist had oorspronkelijk een driekantige uitbouw aan de voorzijde, - de zijde, die uitzag in de richting van Blikkenburg en Wulperhorst. Bij een latere verbouwing is die uitbouw verdwenen.

In de bedoelde heruitgave zijn de onderschriften helaas niet gereproduceerd. Het oorspronkelijke 19e eeuwse lettertype van den naam van het afgebeelde is vervangen door een niet bijpassend nieuw (althans ander) lettertype, terwijl de namen van den teekenaar en den lithograaf onder elke afbeelding helaas zijn weggelaten. Ook heeft men de oorspronkelijke typische licht-bruine tint van de litho's vervangen door zwart-wit. De reproductie van de litho's is niet onverdienstelijk, maar de origineelen moet men er toch maar liever niet bij houden.

mr. H.L.L. van Hoogenhuyze.

Zeist, 22 februari 1971.

Nieuwe aanwinsten.

In de afgelopen maanden werden wij weer verblijd met een aantal bruiklenen en schenkingen; o. a. met drie bruikleen-schilderijen van de Evangelische Broedergemeente (waaronder een interessant interieur van de voormalige zeepfabriek aan de Karpervijver; + 1820); oude foto's (bijv. van Wulperhorst); reproducties van 2 mooie gravures, van Serrurier, van de Oude Kerk (1730 en 1734); een speer- of hellebaard-punt, gevonden in de vroegere gracht van Kersbergen (lang 44 cm, middelbreed 3 cm); koop- en transportacten van de fam. Dirksen; een aankoop van enkele Austerlitz-acten uit de Franse tijd en last ~~geen~~ but not least, een aantal gravures en papieren uit de nalatenschap van wijlen freule J. M. E. van de Poll. Met dankbaarheid is e. e. a. aanvaard.

Toen er nog geen aardgas was.

Weekbode van 26-8-1871

Bij H. W. VAN RIESSEN,

Mr. SMID, op „Nooit Gedacht” te Zeist, zijn te bekomen in **HUUR** en in **KOOP**: excellent *vlug en gelijk werkende* **SNIJBOONEN-MOLENS** (Nieuw systeem). Huurprijs: 20, 25 en 30 Ct. per uur; Koopprijs: f 9.25, f 10.25 en f 11.25. — Voorts *onverbeterlijke* **Turf- en Hout-Aanstokers**, à 35 Ct. per pak van 50 stuks, en *ongeevenaarde* **Steenkolen-Aanstokers**, à 35 Ct. per pak van 25 stuks. — Verder alle soorten van **STN-KOLEN** en **IJZERWARN**; *Kagchels, Fornuizen en Ledikanten*; *IJzeren Pompen, Looden Pijpen, Plaatlood en Plaat-tink* (ook tegen inruiling); *Keukengeredschappen, Pijpen, Vorken, Iepets*, enz. enz.

De **PRIJZEN** der **STEENKOLEN**, *vrij aan huis*, zijn als volgt:
Engelsche Haardkolen, per 50 kilo f 1.60.
Scheeps Ruhrkolen, zonder walm en aanslag, p. 50 kilo - 1.45.
Kolen, die met het Spoor aangevoerd worden, „ „ „ - 1.40.
Scheeps Ruhrgruis m. Stukken, zonder walm en aanslag, p. mud - 1.15.
Spoorkolen - 1.10
Spoorkolen bij Heele Waggonen tot Vermindering van Prijs

Verzoekt beleefdijk gunst en recommandatie.

Zeister Molens.

Aangezien over de historie van onze molens maar bitter weinig te vinden is in de molenliteratuur en daarover slechts nu en dan iets uitvoeriger in enkele krantenartikelen werd gepubliceerd (1), zal de lezer(es) mogelijk meer willen vernemen omtrent deze stoere en nijvere werkers. Alvorens echter met ons onderwerp te beginnen eerst enige algemene opmerkingen. In ons land is de scheprad-watermolen het oudste type (ouder dan de windmolen); reeds in 704 staat er één bij Loon (N. B.). De oudst bekende windmolen wordt in een privilege van graaf Floris V, van 1274, genoemd (nl. te Haarlem), maar blijkens de tekst was dit molentype toen kennelijk al lang in gebruik. Stellig was het de zgn. houten standermolen, welke zijn naam ontleent aan de zware, verticaal opgerichte, spil, de standerd, waarom de gehele molen kan draaien. Men onderscheidt de gesloten en de open standermolen, naar gelang het voetstuk van de molen met zijn zware balkenkruis en schoren al dan niet van een bekleding is voorzien. Eeuwenlang was deze molenvorm de industriemolen, welke zowel graan kon malen als "olie-slaan". Uit dit type ontstond door geringe wijziging o. a. de wip-watermolen, welke in onze provincie nog te bewonderen valt te Tienhoven, te Maarssen, te Kockengen, enz. Zeist heeft, bij mijn weten, echter nooit een waterradmolen noch een watermolen (van welke vorm dan ook) gehad. De zegswijze "wie water deert, die water keert" was wel van groot belang in de lage Hollanden, maar niet zo zeer voor ons, al behoort onze gemeente toch ten dele tot het waterschap Zeist en deels tot het waterschap De Biltse en Zeister Grift. Bleven op het platteland de standermolens nog zeer lang in functie (bijv. in Leersum tot einde 1954, toen de molen door storm werd vernield), in de steden en industrie-gebieden (zoals de Zaanstreek) vooral moesten zij al in de 16e eeuw wijken voor een groter model molens; hoge, stenen, soms van een stelling voorziene, gevaarten (denk aan de "Adelaar" te Utrecht), maar ook wel houten, met riet beklede, dito's. Dat waren koren-, houtzaag-, olie-, papier-, tabak-, snuif-, mosterd-, pel-, tras-, verf-, vol-, eek-, enz. molens. Omstreeks 1800 liep de glorie-tijd van de molens ten einde; er kwamen stoom- en later diesel- en elektrische motoren. Was er eens een

tijd, dat ons land ruim 10.000 molens telde, nu zijn er nog maar 956 windmolens. Sedert ca. 1920 echter wordt het landelijk molenbezit zo goed mogelijk bewaakt, door de vereniging "De Hollandsche Molen", maar ook door provinciale en regionale organisaties. Terecht, want hoe groot is niet de invloed van de molen op ons volksleven geweest? Men denke aan de vele familienamen, zoals Muller, Molenaar, Van der Meulen, Molendijk, etc. en aan de dorps- en buurtschapsnamen als Moleneinde, Oude Molen, e. d. om namen van straten, stegen, bruggen, wallen maar niet te noemen. Het molenijzer komt in het wapen van sommige families voor; allerlei gezegden, gebruiken, verhalen, gedichten herinneren aan de molen. De molen was de Nederlanders als een levend wezen, met een "voet", een "romp" (en de rietbekleding heet "jas"), wieken of "armen", een "baard" (aan de onderkant van de kap), een "staart" (aan de achterzijde van de kap, om te kruien), "lokken" (feestversiering die van de wieken omlaag hangt), een eigennaam (bij de meeste molens tenminste) en zelfs een molentaal (door de wieken in bepaalde posities te zetten).

- o De geschiedenis van de Zeister molens begint met een vraagteken. Bezig zijnde met dit artikel kreeg ik een aantal fiches in handen, geschreven door wijlen de heer Ph. J. C. G. van Hinsbergen, lopend van 1722 t/m 1794. De vermelde acten, 17 stuks (2), noemen de koop, verkoop, verpachting van 8 morgen bouwland op het Zeisterzand, "van ouds genaamd het Molenland (Mooleland)" en van 1 morgen bouwland - daarbij gelegen en voorzien van een eikewal -, geheuten de Oude Molen. Vergeleken met de aanstonds te bespreken molen aan de Molenweg, daar al ca. 1460 staande, is hier blijkbaar van een oudere molen sprake, de eerste en oudste van ons dorp. Trouwens, in 1381 was er reeds een molen in Driebergen (3). Waar heeft deze standerdmolen gestaan? Uit de omschrijvingen blijkt, dat dit was aan de Hoge- of Here-weg, tegenover De Brink of De Kroost, terwijl het Molenland-perceel gelegen was tussen de Utrechtse weg en de Bovenweg (= Oude Arnhemse weg). Wij moeten de molen c. a. waarschijnlijk

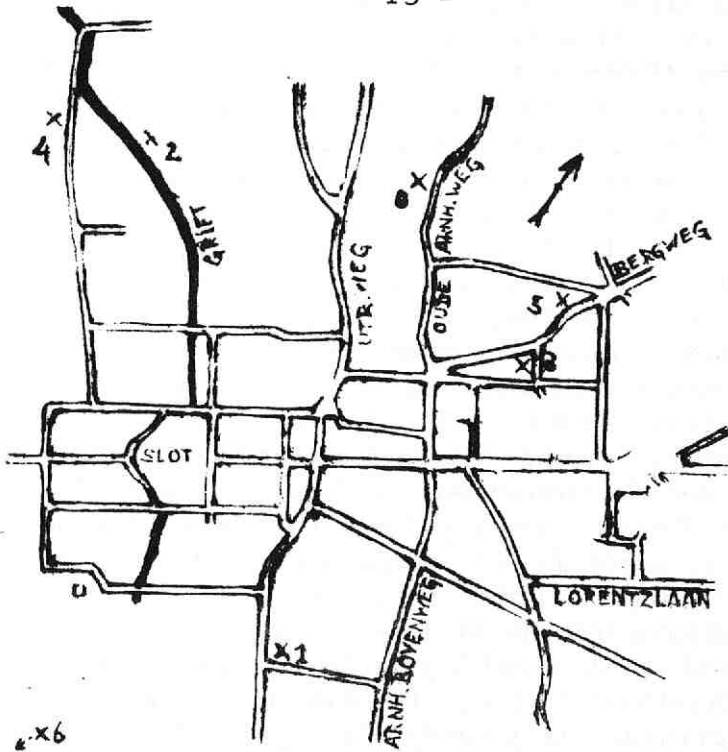
dus localiseren ter hoogte van Schaerweide, aan die Oude Arnhemse weg alias Hoge weg.

1. De oudstbekende molen van Zeist - waar de oorkonden ons uitvoeriger over inlichten - stond aan de Molenweg, oudtijds Molensteeg, daar dit pad omhoog liep, steeg, van de huidige Drieburgseweg naar de Arnhemse Bovenweg. Het zal oorspronkelijk stellig een standerdmolen zijn geweest; misschien wel een "ban-" of "dwang"-molen (hoewel dit nergens vermeld wordt), d. w. z. een molen waarheen de bewoners van een bepaald gebied hun graan moesten brengen ter vermaling. De molen was meestal eigendom van de Heer van zo'n gebied, want het banrecht was een heerlijk recht (pas in 1797 afgeschaft). Natuurlijk kon de Heer de molen verpachten aan een molenaar, die dan als inkomsten het maalloon - een afgeschept deel van het door hem geproduceerde meel - behield. Wat aanleiding gaf tot veel geknoei en daardoor tot talrijke schimprijmen. Als voorbeeld, dat menig molenaar zijn klanten echter niet wilde bedriegen volgde het gedichtje uit de molen van Deurne:

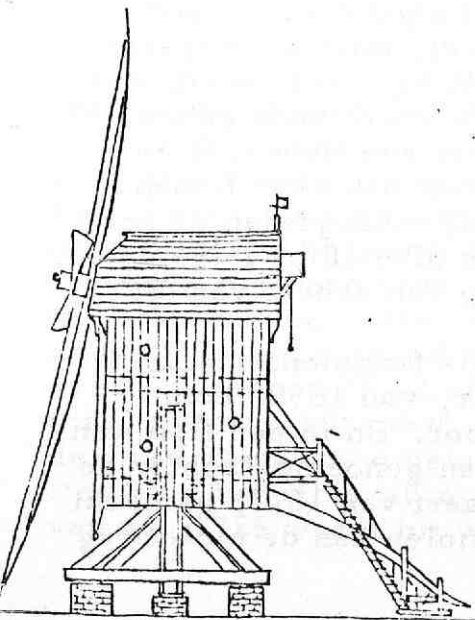
Neem een kleine schepper
En schep een klein getal.
Maar vrees den grooten Schepper,
Den Schepper van 't Heelal.

Vermelding verdient de mededeling, in 1964, van de toenmalige boswachter D. G. Blanksma, dat in het Zeisterbos een laan vanouds Molenlaan heet en van de Keienbrug rechtdoor loopt tot de Krakelingweg. Liep deze laan vroeger ook door tot de Molenweg? Dit is niet bekend, maar mogelijk. De landbouwers van Soesterberg en elders zouden dan via deze route hun koren naar de molen hebben kunnen brengen. Op een kaart van ca. 1800 loopt het verlengde van de Molenweg evenwel met een bocht in de richting van Hoog-Kanje en verder naar de Woudenbergse straatweg.

In een oorkonde van 19 juni 1461 (4) wordt door bisschop David van Bourgondië - in hoger beroep - toegewezen aan Gerit van Zuylen van Blikenborch "vier mergen lants, gehieten die Molenstege, mitter Wyntmolen, molenhuys ende alle getymmert dat dairop

Afb. 1. Centrum van Zeist (schematisch)
met (genummerd) de beschreven molens.

Afb. 2. Uiterlijk van een
standermolen.

staet, mit allen sijnen toebehoeren, gelegen in onse kerspel ende gerichte van Seyst". Misschien was de molen toen al jaren oud. In 1478 verklaart Henrick van Scerpenborch, dat "die wyntmolen mitten husinghe ende een stuck lants, houdende omtrent vijf merghen lants dair deze molen ende husinghe op staat" - grenzende aan land van Jan van Renesse en van het Vrouwenklooster in De Bilt - door hem was gekocht van Gheryt en Jacob van Zulen van Blikenborch en daarna weer aan hen in erfpacht was gegeven, n. l. "sjairs om zeven goeden gouden overlantsche Rijnsche gulden", door elk van hen te voldoen. (5). Een halve eeuw later, in 1525, wordt in het register op het huisgeld slechts melding gemaakt van "die molenaar" en in 1529 in een rekening van de Domeinen in Utrecht van de "Moelensteege tot Zeyst", terwijl in een thijns-rekening "landt bij de muelen tot Zeyst" is genoemd. Nabij de molen hadden ook de Utrechtse Dom-heren land. In 1535 en 1541 is sprake van de Molenwech en van Andries Hubertsz en in 1556 staat bij de Domeinontvangsten genoemd: "Die Moelensteech tot Zeyst, toebehoirende Hubert Hermansz. van Deyl", die 1 groot (= 2 schellingen = 24 stuiver) moest betalen (6). Ook in 1564 blijkt de "molensteech" weer voor 1 groot te zijn aangeslagen. Voordien, in een acte van 9 maart 1559, staat evenwel "Gerrit Hubertss., moelenaer" genoemd, die toen aan "heer Coenraet Gerritss." in vrij eigendom afstond "zeeckere huysinge ende getimmert, mitten bomgaert daer op staende, gelegen tot Zeyst bij den moelen, daer Gerrit voors. nu ter tijt selven op woent ende gebruyct". Was deze Gerrit Hubertss een zoon van Hubert Hermansz. van Deyl voornoemd; en was die weer familie van de Andries Hubertsz. van 1535?-Aangezien er helaas van deze standerdmolen geen afbeelding is gemaakt, voeg ik hierbij ter verduidelijking een schets van dit molen-model (afb. 2).

Van nu af wordt onze molen-kennis fragmentarisch. In een blafferd op het huisgeld alhier, van 1599, komt Adriaen Wouters als molenaar voor. En in een lijst van landerijen uit 1632 worden gronden genoemd "achter de Seyster molen"; terwijl op een kaart van 1677, gemaakt door landmeter B. de Roy, een molen aan de Molenweg

staat getekend. Nog altijd de enige molen binnen Zeist. Combinerend en deducierend kon aan de hand van belastingscohierien in het gemeentelijk Oud-Archief toch een vrij complete lijst van molenaars worden samengesteld (7). In 1698 wordt vermeld "Claes Willemsz. van Doorn, moolenaer", aangeslagen voor F 4, --. Hij komt ieder jaar voor, tot wij in 1705 zien staan: "Henrik Jansen, molenaer, getrouwt aen de weduwe van Claes Willemsz. van Doorn". Deze molenaar, tot en met 1711 vermeld, blijkt Hendrik Jansen van Alpen te heten; lid van een bekend en verbreid molenaarsgeslacht (8). In 1712 wordt "De wed. e van Henrik Jansz. van Alpen, molenaer" aangeslagen; in 1713 is op deze plaats vermeld "Goverd van Stockum molenaar" en in 1714 staat geschreven: "De wed. e van Jasper Tonisz. van Maurik, molenaerse", terwijl zij in volgende jaren aangeduid wordt als "huerderse van de molen". In de haardstede-aanslag van 1715 komt zij ook voor, als gebruikster van "een heerdstee en een backoven"; er staat bij, dat toen eigenaar was (van de molen dus?) Lambert Gijsbertsz., wonend te Weesp. In deze jaren stijgt de familiegeld-aanslag van F 4, -- tot F 8, --, tot er in 1720 opeens F -.15 staat. Wegens ziekte en/of overlijden van de molenarin? Hoe het zij, in 1720/21 lezen wij op haar plaats in de cohieren: Gijsbert van Maurik en van 1721/22 af haar zoons naam Antony Jaspers van Maurik. Tot 1733 is Antony steeds aangeslagen, doch in dat jaar is - door een andere hand - bij zijn naam gezet "erfgenamen". In 1734 en later is Bastiaan van Maurik de molenaar. Al in 1749 blijkt hij schepen te zijn (zijn handtekening staat vele malen in de cohieren), terwijl z'n huishouden bestond uit echtgenote, drie kinderen boven en twee onder de 10 jaar en een "meyd". Hij werd toen - in de Origineele zetting van 't Gemaal, enz. - als volgt aangeslagen: gemaal & zegel 11. -; logiesgelt 4. -; geslagt 5. -; boter -; zout -.12. -; zeep -.15. -; turf 1. -; coffy & thee 1.10; gedist. water 1.10; tabak -.6. -; totaal f. 25. 13. -. Naderhand noemt men hem ook bakker en kramer. Hoe ging het intussen met de molen? Op een kaart van ca. 1725 wordt hij weer aangegeven. Maar dan!

Een verkoopacte van 15 juli 1746, waarbij door Willem Adriaan van Nassau de ridderhofstad Blikkenburg wordt verkocht aan heer Cornelis Schellinger, meldt o. a. : "ten respecte van de zeven morgen onder Zeyst gelegen, oost- en zuydwaarts de Booven- en Molenwegh, ten westen de gemene Aarnhemse wegh (= Driebergseweg) en ten noorden Barent van Sonderen is gelegen;". Dit betreft het molenperceel, maar blijkbaar stond er geen molen meer op. Was de houten molen weg en een stenen nog niet gebouwd? Echter, op een kaart van 1771 van Beek en Royen, opgemetten door H. van Cooten, staat aan de Molenweg weer een molen getekend; een ronde stenen grondzeiler (dus zonder stelling!) en er staat bij "Zeyster Moolen". Dus nog steeds de molen van ons dorp. Ook op een uit april 1770 daterende kaart, betreffende de vrije jacht van de ridderhofsteden Zeist en Blikkenburg en vervaardigd door landmeter J. G. Praalder, komt trouwens de "Coorn Moolen" met molenaarswoning, etc. al voor (afb. 3). Terwijl in Tirion's Tegenwoordige Staat, van 1772, in een voetnoot op pag. 347 terloops de molen vermeld wordt. In een reisverslag uit het jaar 1800 wordt bericht, dat Zeist toen 1 korenmolen en 1 oliemolen (waarover later meer) bezat (9). Wat klein, maar toch wel herkenbaar, staat de molen afgebeeld in 1805 op de "Carte du Camp d'Utrecht, commandé par le Général en chef Marmont".

In 1754 is Pieter van Maurik molenaar (al leefde Bastiaan, als bakker, nog wel 20 jaren), doch in 1756 Jasper van Maurik. Evenwel lezen we in 1764: "Jasper van Maurik, nu Pieter van Maurik, molenaar". Maar reeds in 1770/71 verandert dit weer, nl. "Pieter van Maurik, molenaar $\frac{1}{2}$ jaar en Claas Oostrum, molenaar $\frac{1}{2}$ jaar". Ook van korte duur, want al het volgend jaar is Aart Vergeer de mulder; slechts voor luttele jaren, daar in 1775/76 geschreven werd: "Aart Vergeer is dood, nu Dirk van Amerongen molenaar". Zo blijft het enige jaren, tot in 1781/82 Joost Stout op de molen werkt; maar één jaar, omdat in 1782/83 Maas Versteeg er molenaar was. In 1796/97 wordt deze voor 't laatst genoemd en in 1797 werkte waarschijnlijk Hermanus

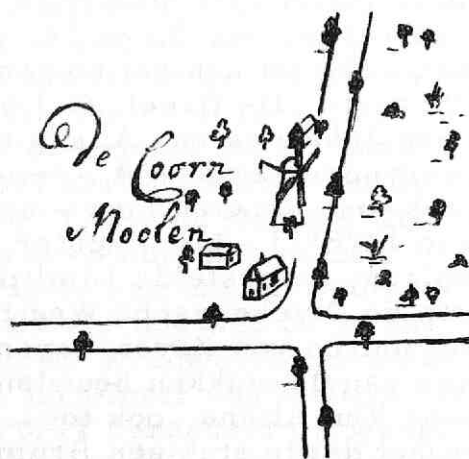
van Maurik op de molen, terwijl van 1798 t/m begin 1805 Dirk van Viegen molenaar was (hij was ook armenmeester). Johannis (van) Altena komt in de tweede helft van 1805 - en nadien - als molenaar in de boeken voor. - Uit het testament van Johannes van Laer, van 1817, blijkt dat deze eigenaar van de molen was geweest; deze Heer van Zeist had o. m. de molen op 20 december 1807 uit de nalatenschap van zijn ouders verkregen. Blijkbaar als "deel" van Blikkenburg. Omstreeks 1680 kocht de toenmalige Heer van Zeist, Willem Adriaan van Nassau - die het huidige Slot liet bouwen - allerlei gerechten en bijbehorende rechten op; zo kreeg hij in 1681 Blikkenburg (al werd hij pas in 1687 er mee beleend), terwijl hij voordien Stoetwegen - waarbinnen deze ridderhofstad ligt - al verworven had. Is toen de molen mee "overgegaan"? Alle latere Heren van Zeist/Blikkenburg hebben bemoeienis met hem gehad. In 1818 wordt een deel van Van Laer's bezit verkocht en als perceel 9 staat vermeld (10): "Eene Hechte, Sterke en goed Getimmerde Steene Wind - Koornmolen, met goede Molenaars Wooninge, Schuur, Berg, annexe Tuin, geteekend No. 73 en 74, strekkende van de Driebergsche Weg tot aan het volgende Land, belend het vorige Perceel (= De Breul. G.) en de Molensteeg. Verhuurd aan Johannes van Altena tot 1 November 1823" (en waarvoor deze f. 784, - moest betalen). Er behoorden ook drie stukken land - samen ca. 5 morgen groot (als in 1478!!) - bij, "achter en langs de Molen gelegen, volgens de gestelde Limitpalen, zich uitstreckende van de Driebergsche Weg tot aan de Eike Wal bij de Watersource van Zeyst, lopende naar de Molensteeg". Twee van de stukken bouwland waren verhuurd aan molenaar Van Altena, ook tot 1 november 1823, voor f. 10, - en het derde stuk aan Bruinis Schouten; daarbij staat - merkwaardigerwijs - "huur van Bruinis Schouten van 't perceel no. 9, met de hofstad Blikkenburg in massa verhuurd tot f. 660. -, waarvan de Kooper van dit perceel, bij splitsing, zal genieten f. 60. -". De lasten welke op de molen drukten bedroegen 's jaars f. 51. 37.

Om nog even terug te komen op de Molenweg-molenaars: in 1808 wordt niemand vermeld, maar in 1809 vlg. is

blijkbaar Cornelis Veenendaal molenaar (11). In 1817 - zo zagen wij - was Johannes van Altena de korenmolenaar; ook nog in 1831. Hij werkte in een ronde stenen, bovenkruier met een houten zwichtstelling; welke molen te zien is op de gravure van Sparrenheuvel, getekend door M. Mourot ca. 1829. Mogelijk is dit de enige van hem bestaande weergave (afb. 4). Hendrik Schuurman (zoon van een molenaar te Doorn; geb. 1811 en overl. 18-3-1887 te Zeist) werd in mei 1846 hier molenaarsknecht. Omstreeks 1850 is sprake van de "molen van Blank" aan de Molenweg. Kort nadien is de molen vermoedelijk afgebroken; ca. 1867 komt hij op een plattegrond van Zeist niet meer voor.

K. W. Galis.

Wordt vervolgd.

Afb. 3.

De Coorn-Moolen aan de Molenweg in april 1770.

Noten:

- (1) P. Kluyver: "Utrechts Molenboek". Utrecht, 1956 (de bijgevoegde kaart is t. a. v. Zeist onjuist). Uitgebreide literatuur-opgaven treft men aan in de jaarboekjes en in de kwartaalbladen "Molennieuws" van de vereniging tot behoud van molens in Nederland "De Hollandsche Molen".
Zeister Nwbl. (5/8 1949): "De laatste Zeister molen loopt gevaar".
idem (5/2 1950): "Molen aan de Koppelweg zal worden gerestaureerd".
Zeister Nieuwsbode (12/10 1951): "Zal de windmolen aan de Koppelweg toch nog worden gerestaureerd?"
Utrechts Nwbl. (11/3 1952): "Zeister koren-windmolen met afbraak bedreigd".
Nieuwe Zeister Crt. (18/6 1954): "Ruim honderd jaar Schuurman in Zeist".
idem (
- (2) Recht. archief Zeist, 1261 (1722-1794).
- (3) "Bronnen voor de geschiedenis van Zeist", I, pag. 92.
- (4) O. c, I, pag. 264, 309/310, 468 en II, pag. 8, 6/7, 339, 93, 90/91, 120/121, 104, 274.
- (5) Reeds ca. 1400 zouden Van Zuilens heer van de ridderhofstad Blikkenburg zijn geweest. In 1459 kreeg Jacob van Zuilen het in leen van de Utrechtse bisschop; in 1503 werd Frederik de Voogt van Rijnveldt er mee beleend. Via de families Van Brakel, Van Renesse van Baar en Van Voorst van Schoonderbeek kwam Blikkenburg door koop in 1687 in handen van Willem Adriaan van Nassau, heer van Zeist.-In 1766 verkocht C. Schellinger - die het in 1746 had gekocht - de ridderhofstad aan Maria Agnes, gravin van Zinzendorf, vrouwe van Zeist. In 1443 en 1463 wordt Gerrit van Zuilen van Blikkenborg "doerwaerder" van de bisschop genoemd en in 1473 schout van Zeist; terwijl Jacob in 1483, 1486, 1487 en 1489 schout van Zeist is.
- (6) Hubert van Deyl was schout van Driebergen en Zeist in 1540 (tot 1560 toe) en was ook accijs-

meester, terwijl hij in 1550 in erfpacht kocht Kockershoeve en in 1550, 1551 en 1552 resp. zo verkreeg de Weerdorper tiend, Drieberger Eng tiend en Bunniker Eng tiend.

- (7) Oud-archief der gemeente Zeist; o. a. boeken over familiegeld (1698 vlg.), over gemaal, enz. (1698 vlg.), over logiesgeld.
- (8) E. van Alphen Az.: "Van Alpen". Gens Nostra, 19, 1964; pag. 1-12, 33-40, 116-127. Van Alpens waren o. a. molenaar te Scherpenzeel, Abcoude, Kortenhoef, Renswoude, Utrecht, Woerden, Haarzuilen, Montfoort, Westbroek, enz.
Hendrik Jansz. van Alpen wordt slechts even genoemd (pag. 120); de Zeister episode van deze voorvader - geboren ca. 1660 - was de auteur kennelijk niet bekend.
- (9) Sloet en Oldhuis: "Journaal der reize van den agent van nationale oeconomie der Bataafsche Republiek (a^o 1800)". Tijds. voor Staathuishoudkunde, 1860; pag. 130.
- (10) In "Memorie of gedetailleerde omschrijving eener vrijwillige en aanzienlijke veiling van Vaste Goederen, gelegen onder de gemeente van Zeyst," op 15 mei 1818.
- (11) Indemniteitsacten wegens Zeist.